

Tarihçi: Geçmiş Kurgulamak Kuram Tasarım İnşa

Taha Niyazi Karaca

İstanbul, Timaş Yayınları, 2020, 472 sayfa, ISBN: 978-605-08-3452-9

Burhan BUDAK*

Yazarın tarihçiliğe adanmış ve adanacak olan ömürlere ithaf etmiş olduğu bu eser, önsöz, giriş, tek bölüm, sonuç, kaynakça ve indeks kısımlarından müteşekkil olmakla birlikte toplamda 472 sayfadan ibarettir.

Meslekî yaşantısından bir anekdotu paylaşarak esere giriş yapmış olan yazar, bir lise öğrencisinin, kendisine yönelmiş olduğu “Tarihin ne faydası var?” sorusundan yola çıkarak aralarında meydana gelen bu spesifik diyalogun esasında tüm toplumların, sosyal bilimler üzerine sahip olageldikleri umumi soruların hâlâ varlığını korumakta olduğunun bir tezahürü şeklinde değerlendirerek tarih biliminin toplumlar için sahip olduğu değeri kısa ve etkili bir izahla açıklamaya çalıştığını aktarmaktadır. Tüm bilgi alanlarının insanlar için mühim olduğunu ifade ederek söze başlayan yazar, tarih biliminin asırlar boyunca sahip olduğu çeşitli varoluşsal sancılarının sınırlarını açarak, bir toplumun sahip olduğu değerlerin *faydalı* addedilebilmesi için mutlaka gözle görülebilir olmasının zaruri olmadığını izahını yapmaktadır. Yine tarih ilminin gelişiminin bir milletin düşünsel

* Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih ABD.
burhan.budak60@outlook.com.

alanlardaki gelişimine ve entelektüel birikimine bağlı olarak meydana gelebileceğini belirterek tarihin, milletlerin meydana getirmiş oldukları medeniyetin bir tezahürü olduğuna vurgu yapmaktadır. Çok sayıda şubesi bulunan sosyal bilgi alanlarından yalnızca biri olan tarih bilimi asırlar boyunca kat etmiş olduğu mesafede değişim ve dönüşümlere uğramasına sebebiyet veren filozofik tartışmaların nihayetinde geçmişi anlamlandırmayı ve anlamayı kolaylaştıracak bilimsel temellere ve ilkelere dayalı bir bilim dalı hüviyetine kavuşmuştur. Bu realitenin günümüzde algılanabilir bir husus olmaktan bilinçli olarak çıkarıldığına işaret eden yazar, tarihin bilimsel bilgileri ihtiva edişinin diğer bilimsel bilgi alanlarının pragmatik yanlarına göre önemsenerek değerlendirilmesi sonucu, tarihi bir ana bilim dalı hâline getiren kriterlerin, göz ardı edilebilir bir algıya dönüştürülerek topluma empoze edildiği yargısına ulaştığını şu ifadelerle dile getirmektedir: “İndirgemeci ve tekçi bilim algısı yalnızca pozitif bilgi alanını bilim kategorisine dâhil etmekte, bu algı resmî eğitim politikası haline getirilerek pozitivist bakış açısıyla ilköğretimden itibaren genç nesillerin beyinlerine ön kabul olarak yerleştirilmekte”. Bu bakış açısıyla yazar, bilimsel bilgi alanlarının “ön yargı ve kabullere” kapalı oluşuna işaret etmektedir. Nitekim bilimsel bilgi alanlarının hiçbir branşı yoktur ki ön kabul ile yola çıkan bir araştırmacının, insan aklının meydana getirebileceği gerçeği, olguyu ve ilkeyi ifade eden bilgiye ulaşmasını mümkün kılsın.

Çağlar boyunca değişen bilimsel algının neticesinde tarih sözcüğünün günümüze ulaşmış şekliyle üç farklı anlam taşımakta olduğunu belirten yazar, ilkinin tarihte olmuş bitmiş olayların bütününe Latincedeki karşılığıyla *res gestaenın* ifadesi olduğunu, diğer iki anlamın ise tarihin ontolojik yapısına uygun olarak üretilen bilgiyi ve o bilgiye ulaşma yöntemini belirlemekte olduklarını ifade etmektedir. Yazara göre özel anlamda tarih, tarihçi tarafından aktarılan olayların ve tarihçinin bilgisini elde etmek için başvurduğu bilimsel yöntemin doğrudan kendisini tanımlamasıdır. Yazar bu yönüyle tarihin antikiteden itibaren yaşamış olduğu algı değişimlerinin neticesinde ve bilgiyi elde yöntemleriyle kazanmış olduğu edimlerin meydana getirdiği bilimsel ilkeler sayesinde asırlar boyunca tedrici bir ilerleme yaşayarak ilkel tarihçilik anlayışından günümüzdeki araştırmacı tarihçilik formuna ulaştığını belirtmektedir.

Yazar, tarihin günümüzde kabul gören tanımının Alman tarihçi Ernst Bernheim tarafından yapılan; “tarih, insanın mekân ve zamana bağlı olarak bireysel ve toplumsal anlamda ortaya koyduğu psikolojik ve fiziksel faaliyetleri sebep-sonuç ilişkileri çerçevesinde belgelere dayalı olarak anlatan bilimdir” tanımı olduğunu belirtmektedir. Bernheim tarihsel araştırmayı basite indirgeyerek somutlaştırmış, olayların iç ve dış etkenlerine vurgu yaparak bu etkenlerle meydana gelen değişimleri, insan, zaman, mekân ve belge bağlamında incelemiştir. Bu çıkarımlarla tarih felsefesinin esas görevi de gün yüzüne çıkmaktadır ki yazarın ifadesiyle;

“Çağ veya dönemlerin tekrarlanmayacak özgün bütünlüklerini, insanlık tarihinde hümanitenin gerçekleştiği anlar olarak görebilmemizi sağlamaktadır”. Örneğin Greklerin dünyasını güzellik, Romalıların dünyasını hukuk, Orta Çağ dünyasını kozmopolitik düşüncesi belirlemişti. Güzellik düşüncesinin Grek dünyasını belirleme biçimi ve özelliklerine başka tarihsel dönemlerde rastlamak mümkün değildi. Bir defalık ve bireysel bir bütünlük oluşturuyordu”.

Tarih dışındaki bilim dallarının tarihsel gelişimlerini de mercek altına alarak, “*tarihçi kimdir ve ne iş yapar? Canı isteyen herkes bir gecede tarihçi oldum diye ortaya çıkabilir mi? Tarihçilik profesyonel bir meslek midir? Meslekse diğer bilimlerden farklı bir süreçte mi gelişmiştir?*” gibi sorulara, diğer bilimlerin gelişme süreçleri ile paralellik kurularak yanıt verilebileceğini ifade eden yazar, disiplinler arası etkileşimin önemine vurgu yapmaktadır. Eserde düşünce tarihi ile adeta sembolleşmiş olan filozof ve düşünürlerin *varlık* bilgisini elde etme çabaları vasıtasıyla bilgi alanlarının gelişimine buldukları katkılar yalnızca pozitif yönleriyle değil, düşünürlerin birbirlerinin fikirlerine karşı ürettikleri karşıt görüşlerin ortaya koyduğu eleştirel bakış açılarının tarih biliminin gelişim sürecindeki etkileriyle de mercek altına alınmaktadır. Ayrıca eserde tarihin, toplumların bünyesinde meydana gelen sosyolojik olguların doğal bir neticesi olarak günümüzdeki hüviyetine kavuşmasında mühim roller üstlenen, şiir, roman, tiyatro gibi toplum üzerinde önemi haiz etkileri bulunan sanatsal çalışmalardan zengin referanslar gösterilmesiyle okuyucuya geniş bir bakış açısı kazandırılırken, çağların açılıp kapanmasına yol açan değişimlerin bir bilgi alanı olarak tarihe olan etkileri de etraflıca incelenmektedir.

Bütün tarihsel olayların aynı zamanda düşüncenin de tarihini teşkil etmesi sebebiyle bir tarihinin öncelikle tarih felsefesi ve tarihsel kuramları öğrenerek işe başlaması gerekliliğini vurgulayan yazar, her tarihsel olayın içerisinde bireyin, toplumun ve bunların genel psikolojisinin yer aldığını ifade etmektedir. Bu bağlamda insanlık tarihinin düşünsel ve felsefi boyutunu öğrenerek “*dönemlere bağlı kalan tarih okullarını*” ve meydana getirmiş oldukları kuramları anlayıp ortaya çıkarılan tarihsel bilginin bu kuramlarla ilişkisini çözümlenmek yazara göre, tarihçilik mesleğinin ilk adımını oluşturmaktadır.

Tarihçinin geçmişe baktığında *ne?* veya *nasıl?* gördüğü sorularına da yanıt arayan yazar, tarihinin görüşünü belirleyen etmenlerin yine tarihinin almış olduğu eğitim ve sahip olduğu bilgi birikimiyle paralellik arz ettiğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda tarihinin ilgi alanlarının çeşitlenmesi ile tarihsel bilginin de çeşitlilik gösterebileceğini ifade eden yazar, Lucien Febvre'nin “*Tarihçiler birer sosyolog olun. Psikolog, coğrafyacı, ekonomist ve hukukçu da olun*” ifadesiyle tarihinin, tarihsel olguların özüne ulaşabilmesi amacıyla farklı bilim dallarındaki gelişmeleri takip ettiği ve bunlarla iş birliği içerisinde olduğu takdirde alet çantasını zenginleştirme imkânı bulacağına işaret etmektedir.

Yabancı dil bilgisi bakımından yetersiz bir tarihinin dar bir alana sıkışıp kalacağına, dolayısıyla sığ bir araştırma ürünü ortaya çıkaracağına işaret eden yazar filolojinin önemine vurgu yaparak Almanca

dil bilgisini haiz olmayan bir tarihçinin Türk-Alman ya da Rusça bilmeden Türk-Rus ilişkilerini çalışmasının çok zor olduğunu kaydetmektedir. Eserde yine bu örneğe benzer bir şekilde Osmanlı Türkçesinin dil özelliklerine hâkim olunmadan Osmanlı tarihi çalışmanın olanaksızlığı ifade edilmektedir.

Ele alınacak konunun zaman sınırlandırması yapıldığında, örneğin on sekizinci yüzyılda gerçekleşmiş olan bir olguyu inceleyen araştırmacının, karşılaşacağı belgelerin dilini, on yedinci veya on dokuzuncu asırlarda kullanılan dilin özellikleriyle karşılaştırdığında belgelerin paleografik özelliklerinde büyük farklılıklara şahit olacağını kaydeden yazar, her dilin şekillenmesinde büyük roller oynayan kültürlerin tarihsel dönemlerdeki etkileşim ve dönüşümlerine işaret ederek filolojinin bir alt dalı olan paleografinin önemine dikkat çekmektedir. Dar anlamıyla paleografi, “eski el yazısı”nı ifade etmektedir. Geniş anlamıyla ise yalnızca bir yazı çeşidini okumak demek değil, o yazının tarihsel gelişimini, farklı dönemlerde kullanılan kelimelerin özelliklerini yani aynı zamanda yorum bilgisini ihtiva eden hermenötik bilgiye sahip olmayı ifade etmektedir.

Tarihçinin farklı bilim dalları ile temas halinde bulunmasının hayati önemine dikkat çeken yazar, tarih düşüncesinin ve tarih yönteminin değişiminin yalnızca tarih ile meydana gelmeyeceği için tarihçinin, diğer bilim dallarında ortaya çıkan buluşlar, yenilikler ve bunlara bağlı olarak meydana gelen algı değişimleriyle de güçlü bir bağ kurması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bakımdan tarihçi, geçmişin değil yaşadığı çağın aktif bir tanığı olarak kullandığı yöntem ve metotları güncelleyerek, araştırmalarındaki bakış açısını gelişime ve değişime açık tutmalıdır.

Doğa bilimlerindeki bilgi aktarımının kuramsal olmasıyla birlikte çoğunlukla tecrübeye ve laboratuvar çalışmasına bağlı olduğunu ifade eden yazar, kuramsal eğitim alan bir bilim insanının belirli deneyleri tekrarlamaksızın tecrübe kazanmasının olanaksız olduğunu belirtmekte ve bütün bilgilerin istisnasız olarak bir kısmının tecrübeyle diğer kısmının ise pratikle elde edilebileceğine işaret etmektedir. Buradan hareketle tarihin de bu yargıdan bağımsız hareket edemeyeceğini ifade eden yazar, tarihçinin bir çalışma konusu tespit edip istimal edeceği materyali toplamasından, elde ettiği verilerin metin inşasına kadar hem teorik hem de pratik anlamda bilgi ve tecrübeye sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bakımdan yazar, farklı bilimsel yapıtlar ortaya koyan ve alanında uzmanlaşmış tarihçilerin tarih felsefesine ve yöntemine ilişkin yapıtlarından istifade edilmesi gerektiğine değinmekte ve Umberto Eco'nun meslekî yeterliliğinin üst seviyesinde kaleme almış olduğu “Tez Nasıl Yazılır” adlı çalışmasını tarihçi adaylarına faydalanabilecekleri bir rehber kitap olarak tavsiye etmektedir.

Tarihçinin konu seçiminin ilk kuralının “özgünlük” olduğunu ifade eden yazar, vücuda getirilecek çalışmanın bilgi veya kuramsal boyutta bir yenilik getirmesinin elzem olduğuna işaret ederek, tarihçinin kendisine öncelikli olarak “böyle bir konuyu işlemekle ne gibi bir yenilik ortaya

çıkarcacağım?” sorusunu sorması gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda yazar, daha önce çalışılmış olan konuların güncel yeni yaklaşımlar, değerlendirmeler veya kuramlar bağlamında ele alınabileceğini belirtmekle birlikte özgün bir değer ve yenilik ortaya çıkmadığı takdirde düşünülen konu üzerinde tarih araştırması yapılamayacağını altını çizmektedir.

Eserde tarihçinin nasıl bir konu çalışacağına ilişkin karar verme aşamasında, göz önünde bulundurması gereken kriterlere dikkat çeken yazar, *sorunsalı* bulunan, belirgin bir *teze* sahip, *somut* ve *sınırlandırılmış* konuların seçilmesi halinde bilimsel çalışmaya bilinçli bir adım atılarak, bilimsel çalışmanın ilk şartının yerine getirilmiş olacağını ifade etmektedir. Eserde ikinci olarak *ne çalışılacağı* konusunda sayısız alternatifle karşı karşıya kalınması durumunda ele alınacak konunun zaman, mekân, insan veya kurumlara bağlı kalınarak mutlaka sınırlandırılması gerektiği belirtilmektedir. Konu sınırlandırması her ne kadar tarihçinin bakış açısı ve ele aldığı konunun imkânlarına bağlı olarak gerçekleşse de konu sınırlaması açısından tarihçinin dikkat etmesi gereken husus *somutlaştırmanın* yapılmasıdır. Konunun tespit edilmesinin ardından seçilen konunun *nasıl olacağı* hususunda konunun niteliği belirlenirken de mevcut olan alternatifleri ihtiva eden nicel, nitel, monografik veya panoramik çalışma türlerinden birinin tercih edilmesi gerekmektedir. Çalışılacak konunun tüm özellikleri belirlendikten sonra tarihçinin ortaya çıkaracağı ürünün özgünlüğünü test etmek üzere mutlaka literatür taraması yapması gerektiğini ifade eden yazar, sağlıklı bir tarama için kullanılması gereken yöntem ve adreslerin tamamına yakını eserinde kaynak ve künye bilgileriyle birlikte okuyucuların istifadesine sunmaktadır.

Tarihçiliğin, bilginin elde edilmesi ve elde edilen bilginin kaleme alınması olmak üzere iki temel bilgiye dayandığını ifade eden yazar, araştırmanın ilk kısmının arşiv belgelerinin, meclis tutanaklarının, gazete ve mecmua gibi süreli yayınların, telif eser ve makalelerin titizlikle işlenerek bunlardan malzeme çıkarılmasından oluştuğunu belirtmektedir. Araştırmanın ikinci kısmını ise elde edilen verilerin klasik yöntemle ya da dijital araçlar kullanılarak kayıt altına alınıp fişleme yapılması ve fişlenen bilgilerin ilgili ana ve alt başlıklar bünyesinde sistemli olarak sınıflandırılması teşkil etmektedir. Elde edilen bilgilerin akabinde tarihçinin bilgiyi şekillendirme yöntemini belirleyen unsurların tarihçinin bilgi birikimi, ilgi duyduğu alanlar ve bilime ve dünyaya bakış açısıyla yakından ilgili olduğuna değinen yazar, tarih tasarımının nasıl yapılacağına ilişkin en yetkin açıklamanın, tarihçinin varoluşsal özellikleriyle doğrudan bağlantılı olduğuna işaret etmektedir.

Yazara göre, “tarihsel araştırma” tıpkı bir bina inşasında olduğu gibi temelden çatıya doğru inşa edilir. Fakat “tarih tasarımı”nın inşası çatıdan başlamaktadır. Bu bağlamda çatıyı ifade eden tasarımın başlığı, tasarımın bölümleri ve alt başlıkları ile uygunluk göstermesi itibariyle metnin bütünlük arz edebilmesi için konu başlığının belirlenmesi şarttır.

Tarihsel metinlerin inşasında tartışmaya açık konulardan birisi olarak, cümlelerin hangi zamanla ifade edileceği konusunda da görüş bildiren yazar, “yaptı, gördü, oldu” biçimindeki ifadelerin tarihçinin olaya doğrudan tanık olduğuna yönelik bir anlam ortaya çıkarması nedeniyle bu gibi kullanımların şimdiki zamanın bir yaşayanı olan tarihçi tarafından kullanılmaması gerektiğini savunmaktadır. Yine “-mekteydi, -maktaydı” kullanımlarının da akademik anlatımın yapısını bozmakta olduğunu öne süren yazar, mevcut tarihçilerin yaygın olarak “geçmiş zaman” yerine, “mişli geçmiş zaman” kipi kullanmayı tercih ettiklerini ifade ederek şahsî kanaatinin de bu yönde olduğuna işaret etmektedir.

Tarihsel bilginin gelecek asırlarda da var olmaya devam edeceği kanaatinde olduğunu ifade eden yazar, gelecekte tarihin nasıl olacağını insanlar arası iletişim ve kayıt araçlarının nasıl var olacağına bağlı kalacağını belirterek günümüzde ortaya çıkan yeni görsel ve işitsel malzemelerin gelecek yılların tarih tasarımı ve metin inşa metodunu şekillendireceğini kaydetmektedir. Yazara göre, tarihsel bilgiyi elde etme yöntemlerinin sürekli değişim halinde olan teknolojiye bağlı kalması, tarihin durağanlığını değil bilakis gelişime açık bir bilgi alanı olduğunu da ortaya koymaktadır.

Geçmişte yaşamış olan toplumların sahip oldukları erdemlerle meydana getirmiş oldukları medeniyetleri gözlemleyen tarihçinin ahlaki değerlere bağlı kalması gerektiğini, tarihçinin insanî ve etik değerleri anlatması kadar uygulamakla da sorumlu olduğunu belirten yazara göre, tüm bu yönleriyle *“tarihçi geçmiş ile gelecek arasındaki yegâne köprüdür.”*

Sonuç olarak tarihçinin, tarihçilik ve tarihsel bilgi üretimi hakkında ihtiyaç duyacağı temel bilgileri ihtiva eden isimler, eserler, terimler, düşünceler ve ilkeler etrafında vücuda gelen bu eser, tarihî olayları ortaya çıkaran ve yorumlayarak geniş kitlelere ulaştıran tarihçiye bir ayna vazifesi görmektedir. Bu yönüyle eser, sorular ve cevaplar doğrultusunda tarihçinin tarihsel bilgiyi yorumlamasına olanak tanıyacak olan kuramsal bilgiler ile güncel uygulama bilgileri etrafında tasarlanmış olmasıyla tarihçinin tarihsel olguları inşa etmesine yardımcı olma hedefini de taşımaktadır.